

Krystyna Mihulka

Uniwersytet Rzeszowski

Institut Filologii Germańskiej

ORCID: 0000-0002-8665-4296

Joanna Chojnacka-Gärtner

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie

Wydział Filologiczny

ORCID: 0000-0002-3144-9965

A jednak osobowość! Dobry nauczyciel języka obcego w świetle wypowiedzi polskich uczniów i studentów

Summary

AND YET PERSONALITY! A GOOD FOREIGN LANGUAGE TEACHER IN THE LIGHT OF STATEMENTS BY POLISH STUDENTS

The aim of this article is to present a portrait of the so-called good foreign language teacher, which has been created on the basis of the comments made by about 850 Polish students of modern languages, and students representing various types of schools (from primary schools, through middle schools, to secondary schools). In this picture, teacher personality traits, the majority of which are regarded as values not only in professional life (e.g. in the teaching profession), but also in personal life, have ranked the highest. Personality traits have overshadowed the other two groups of qualities which foreign language teachers are also equipped with, i.e. didactic and glottodidactic ones. The presentation of the research results has been preceded by a theoretical part where teacher personality and its role in (language) education have been briefly discussed.

Key words: teacher personality, good teacher, personality traits, didactic characteristics, glottodidactic characteristics

red. Paulina Marchlik

Wprowadzenie

Tytuł niniejszej pracy nawiązuje w pewnym stopniu do wymownego artykułu Jana Żabińskiego *A jednak talent*, opublikowanego w 1956 r. w „Głosie Nauczycielskim”, w którym autor postrzega *talent* jako „coś” nieoznaczonego, pierwiastek, który trudno wyrazić słowami, co ma jednak olbrzymi wpływ na osiąganie znacznych efektów wychowawczych (por. Okoń 1959: 10; Okoń 2003: 371). Na przestrzeni lat, m.in. dzięki pracom Zygmunta Mysłakowskiego (1959) i Stefana Szumana (1959), pojemność interpretacyjna terminu *talent* czy *talent pedagogiczny* zwiększyła się o elementy bardziej relatywne i racjonalne. Obaj uczeni zwracali uwagę na fakt, że stopnie utalentowania są różne, a ostateczny jego kształt jest wynikiem po części obdarzenia przez naturę, a przede wszystkim wysiłku włożonego w jego kształtowanie i ubogacanie¹. Rozumienie talentu pedagogicznego przez wspomnianych uczonych ma wiele punktów stykowych z tym, co określane jest w ramach pedagogiki i psychologii pojęciem *osobowość nauczyciela*. Stała się ona m.in. przedmiotem rozważań Mieczysława Kreutza (1959), Stefana Baleya (1959), Marii Grzegorzewskiej (2002), Wincen-tego Okonia (1959), Ludwika Bandury (1972) oraz Stefana Wołoszyna (1973), którzy wskazując na wagę osobowości nauczyciela w procesie kształcenia, potwierdzili tym samym stwierdzenie Kreutza (1959: 154), że „wpływ osobisty [nauczyciela] nie zależy zupełnie od wiedzy, uczoności lub zdolności intelektualnych danego osobnika”.

Od lat 60. XX w. punkt ciężkości dociekań badaczy został przesunięty z osobowości nauczyciela i jego cech psychofizycznych na kwalifikacje nauczyciela i kompetencje, w które powinien być wyposażony, aby jak najefektywniej wykonywać swój zawód, co znalazło odzwierciedlenie w stale rosnącej liczbie publikacji poświęconych kształceniu przyszłych i doskonaleniu zawodowemu wykwalifikowanych nauczycieli². Najczęściej przywoływany jest przez autorów tych

¹ Z pojęciem *talent pedagogiczny* polemizuje w swoich rozważaniach Łukasz Michalski (2017), wskazując jednocześnie na zmiany, jakie dokonały się w jego interpretacji od lat 60. XX w.

² Mimo ogólnego ukierunkowania na kompetencje nauczycieli zdarzają się publikacje, w których zwraca się uwagę na konieczność uwzględnienia również cech osobowościowych nauczyciela w kontekście kształcenia nauczycieli (JO), przebiegu procesu (glotto)dydaktycznego oraz ewaluacji efektów kształcenia. W tym miejscu warto przywołać na przykład rozważania: Hanny Komorowskiej (1978), Elwiry Banasik (1984), Marka Szalka (2004), Elżbiety Zawadzkiej (2004, 2015), Haliny Stasiak (2008), Jolanty Janoszczyk (2009), Krystyny Miłułki (2018a, 2018b), Krystyny Miłułki i Joanny Chojnackiej-Gärtner (2017a, 2017b, 2018a, 2018b) w odniesieniu do nauczyciela

dywagacji określony wachlarz kompetencji³, dających się sprowadzić zdaniem Eugenii Iwony Laski (2007: 108) do trzech grup, tj. kompetencji merytorycznych, metodycznych i organizacyjnych, które mają tworzyć podstawę do zdiagnozowania poziomu przygotowania nauczyciela do wykonywania zawodu oraz do spekulacji nad jakością efektów, które będą osiągać nauczani przez niego uczniowie. Z tą tezą możemy zgodzić się jedynie po części, gdyż z jednej strony faktycznie każdy dobry nauczyciel języka obcego (JO) powinien być nauczycielem profesjonalistą, który po wzorowo skończonych studiach permanentnie doskonali się w zawodzie, tj. „przezwyćieża własne błędy i braki poprzez stale uprawianą samokontrolę” (Bandura 1978: 281). Z drugiej zaś strony bycie fachowcem w swojej dziedzinie nie zawsze jest gwarantem sukcesu dydaktycznego⁴.

Ponadto warto zauważyć, że propagowane w kształceniu nauczycieli JO podejście kompetencyjne w obecnym kształcie zarówno stoi w sprzeczności z założeniami pedagogiki humanistycznej (por. Zawadzka-Bartnik 2013), jak i powoduje „odczłowieczenie” nauczyciela (por. Mihułka 2018a) oraz prowadzi do błędnego przekonania, że o *zdatności wychowawczej* (Baley 1959) nauczyciela decyduje t y l k o odpowiednie, tj. specjalistyczne wykształcenie. W zawodzie nauczyciela oprócz profesjonalizmu istotna jest także osobowość, warunkująca jego stosunek do ucznia i jakość relacji między nimi. Osobowość nauczyciela jest w naszym przekonaniu właśnie „tym czymś”, co w zasadniczy sposób wpływa na wyniki osiągnięte przez uczniów.

Osobowość danego człowieka to dla Okonia (1959: 7) „stopień jego zaawansowania w poznawaniu i wartościowaniu stosunków panujących w świecie, przede wszystkim w świecie społecznym, a zarazem w twórczym przekształcaniu tych stosunków”. Jerzy Nikitorowicz (2009: 511) ujmuje osobowość jako „cechy i mechanizmy wewnętrzne warunkujące względnie stałe postawy człowieka, które przejawiają się w orientacji poznawczej, emocjonalnej i działaniowej”. Okoń (1998: 278) dodaje, że pierwsze lata życia człowieka w najistotniejszy

JO oraz Zygmunta Putkiewicza (1973), Jana Żebrowskiego (1996, 2007), Zdzisława Ratajka (2008), Małgorzaty Karwatowskiej (2012), Agnieszki Lasoty i Emilii Pisarzowskiej (2016) w odniesieniu do nauczyciela-pedagoga w ogóle, bez względu na nauczany przedmiot.

³ Szerzej na temat kompetencji, jakimi powinien dysponować nauczyciel JO, piszą m.in.: Franciszek Grucza (1993), Hanna Komorowska (1999: 82–83), Waldemar Pfeiffer (2001: 194–199), Elżbieta Zawadzka (2004: 11–111) i Joanna Targońska (2009: 19–23).

⁴ Patrz m.in. Jan Władysław Dawid (1959: 38), Maria Grzegorzewska (2002: 33–35), Ludwik Bandura (1972: 186–188), Halina Stasiak (2008: 218).

sposób oddziałują na formowanie się tych stałych mechanizmów jego zachowania. Nabyte wówczas wzory zachowania rzutują na całe życie człowieka, wywierając na nie trudny do przewyciężenia wpływ. Co więcej, te indywidualne cechy są trwałe w czasie i spójne sytuacyjnie, dlatego pojawiają się w życiu człowieka systematycznie w różnego rodzaju sytuacjach.

Najogólniej rzecz ujmując osobowość nauczyciela to szerokie spektrum stałych właściwości psychofizycznych i sposobów zachowania charakterystycznych właśnie dla niego. Te indywidualne cechy nauczyciela mają w opinii Haliny Stasiak (2008: 214) i Adama Solaka (2007: 72) olbrzymi wpływ na przebieg i efekty dydaktycznego i wychowawczego oddziaływania nauczyciela. Może on swoim usposobieniem zainteresować uczniów przedmiotem, pozwolić im uwierzyć w swoje możliwości i tym samym zainspirować do działania, ale także oddziaływać na uczniów odpychająco, zniechęcać do pracy oraz utwierdzać w przekonaniu, że i tak są gorsi od niego i że bez względu na podejmowane wysiłki, i tak nie sprostają jego oczekiwaniom i nie zyskają jego aprobaty.

Jakie cechy osobowościowe powinien zatem posiadać nauczyciel, aby mógł jak najlepiej wykonywać ten, jakby nie było, specyficzny zawód i jeszcze zyskać uznanie w oczach uczniów? W jakie cechy powinien być wyposażony ich zdaniem dobry nauczyciel języka obcego (JO)? Na te pytania postaramy się odpowiedzieć na podstawie wyników badania, zaprezentowanych w dalszej części artykułu.

Model powinnościowy dobrego nauczyciela języka obcego na podstawie wypowiedzi uczniów i studentów filologii obcych

Dotychczas zaprezentowane rozważania teoretyczne uzupełniają wyniki badania poprzecznego, przeprowadzonego w roku szkolnym/akademickim 2016/2017 wśród 841 uczniów reprezentujących wszystkie typy szkół w Polsce, tj. od szkoły podstawowej, poprzez szkołę gimnazjalną i ponadgimnazjalną, a na szkole wyższej kończąc. Zaznaczyć należy, iż w badaniu uczestniczyli studenci kierunków neofilologicznych, o specjalności nauczycielskiej. Badanie przebiegało równoległe w dwóch regionach Polski – w województwie podkarpackim i wielkopolskim.

Próba dobrana została w sposób celowy, a badani musieli spełnić następujące kryteria:

- I. położenie szkoły:
 1. dwa przeciwległe regiony Polski;
 2. niewielkie aglomeracje (wsie, małe miasta) do 38 000 mieszkańców (dotyczy szkół podstawowych, gimnazjalnych i średnich);
- II. kontakt z językami obcymi: w zależności od typu szkoły – z co najmniej jednym (badani ze szkoły podstawowej), z co najmniej dwoma (uczniowie szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych);
- III. kontakt z różnymi nauczycielami języków obcych: z co najmniej dwoma (szkoła podstawowa), z co najmniej trzema (szkoła gimnazjalna), z co najmniej czterema (szkoła ponadgimnazjalna);
- IV. wiek uczniów: adekwatnie do poszczególnych typów szkół. Dodajmy, że w szkołach podstawowych badaniem objęci byli uczniowie klas 4–6;
- V. studia neofilologiczne – to kryterium dotyczyło tylko studentów, w badaniu uczestniczyli studenci Uniwersytetu Rzeszowskiego, PWSZ w Krośnie, PWSZ w Koninie.

Celowy dobór próby pozwala na pozyskanie cennych informacji o badanym stanie rzeczy, zdiagnozowanie panujących trendów, jednak reprezentatywność tych badań jest ograniczona. Biorąc pod uwagę wielkość próby – 841 osób – zaliczana jest przez Mieczysława Łobockiego (2009: 175) do prób dużych. Zresztą każda próba wyłoniona w obrębie poszczególnych typów szkół była także próbą dużą – szkoła podstawowa 177 osób, szkoła gimnazjalna – 233 osoby, szkoła ponadgimnazjalna – 202 osoby, szkoła wyższa 229 osób. Pozyskiwanie danych odbyło się jednorazowo w każdym z nazwanych typów szkół. Prezentowane badanie to badanie statyczne (Wilczyńska, Michońska-Stadnik 2010: 62–63), określane w literaturze przedmiotu również mianem diagnozy poprzecznej (Komorowska 1982: 172–190). Chodzi zatem o typowe nie-eksperymentalne i sprawozdawcze badanie, które dostarcza odpowiedzi na pytanie: „Jaki jest stan rzeczy?” Ten typ badania pozwala na zebranie obszernych i różnorodnych danych w stosunkowo krótkim czasie.

Zadaniem badanych było udzielenie pisemnej odpowiedzi na pytanie otwarte: „Jaki powinien być dobry nauczyciel języka obcego? Jakie powinien posiadać cechy?” Badani nie otrzymali żadnych instrukcji dotyczących formy odpowiedzi i w związku z tym ich prace miały różną strukturę, najczęściej były to listy cech lub opis osoby. W badaniu zastosowano otwartą technikę pozyskiwania danych, tj. metodę wolnych skojarzeń. Udział w badaniu był dobrowolny, a badanie przebiegało anonimowo. Badani zostali zapewnieni o tym, iż nauczyciele pracujący w danej placówce nie będą mieć wglądu w ich prace.

W tym miejscu wyraźnie należy zaznaczyć, że na podstawie wypowiedzi respondentów wyłania się woluntarny obraz nauczyciela, dający się sprowadzić do ramy wolicjonalnej „Chcę...” (Grabias 1994: 283). Chodzi zatem głównie o pozytywny/dobry wizerunek nauczyciela (podyktowany zresztą bezpośrednio treścią pytania badawczego), a więc o takiego nauczyciela, „jakiego uczniowie CHCĄ mieć; takiego, jakim CHCĄ, aby był” (Karwatowska 2012: 169). Przytoczona konstatacja Małgorzaty Karwatowskiej (2012) nawiązuje bezpośrednio do eksplikacji przymiotnika *dobry* dokonanej przez Jadwigę Puzyrnię:

„X JEST DOBRE znaczy: X JEST TAKIE, JAKIE (LUDZIE W OGÓLE, PEWNA ICH GRUPA I) NADAWCA CHCE (CHCA), ŻEBY X BYŁO” (1991: 132).

Analiza ilościowa danych

Pomimo zastosowania otwartej techniki pozyskiwania danych (metoda wolnych skojarzeń), przewidującej przede wszystkim analizę jakościową zebranego materiału, zgromadzone dane poddane zostały zarówno analizie ilościowej, jak i jakościowej. Podczas analizy ilościowej uwzględniono tylko te wypowiedzi badanych, które wyrażone zostały przez ponad 5 procent z nich (tj. przez ponad 50 osób). W tabeli 1 zestawiono wyniki pozyskane w poszczególnych grupach, odpowiadających typom szkół (gr. 1 stanowili badani ze szkół podstawowych, gr. 2 – badani ze szkół gimnazjalnych, gr. 3 – badani ze szkół ponadgimnazjalnych, gr. 4 – badani ze szkół wyższych), oraz zaprezentowano tzw. całościowy profil dobrego nauczyciela JO.

Prawie połowa badanych uznała, że dobry nauczyciel JO powinien być miły i sympatyczny. Powinna go cechować również wyrozumiałość (44,2%), cierpliwość (33,4%) i sprawiedliwość (28,2%). W ich przekonaniu dobry nauczyciel (JO) powinien również w sposób umiejętny przekazywać wiedzę i dobrze tłumaczyć omawiane zagadnienia. Ponadto badani oczekują, że dobry nauczyciel będzie dowcipny i będzie miał poczucie humoru. Powinien być także uczynny i wspierać uczniów. W oczach badanych dobry nauczyciel (JO) to osoba, która jest kreatywna, twórcza, spokojna, opanowana, otwarta na innych, mądra i inteligenta. Dobry nauczyciel powinien zdaniem respondentów z jednej strony być wymagający, z drugiej zaś dbać o dobry kontakt z uczniami, względem których powinien być życzliwy i przyjacielsko nastawiony. Dla badanych dobry nauczyciel (JO) to człowiek, który lubi swoją pracę i jest nauczycielem z powołania. To człowiek, który naucza z pasją, prowadzi lekcje/ zajęcia w sposób ciekawy

i nieszablonowy. Dobry nauczyciel (JO) powinien także motywować, zachęcać uczniów do nauki (języka). Zaledwie 17,8% badanych uznało, że dobry nauczyciel JO powinien dobrze znać język, którego naucza, i perfekcyjnie się nim posługiwać.

Tabela 1. Profil dobrego nauczyciela języka obcego (w %)

Cecha	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Ogółem
miły/ sympatyczny	73,4	54,9	55,4	13,1	47,5
wyrozumiały	26,5	54,1	47,0	45,4	44,2
cierpliwy	32,2	22,7	31,7	46,7	33,4
sprawiedliwy	27,6	30,0	21,8	32,3	28,2
dobrze tłumaczy/ umiejętnie przekazuje wiedzę	33,9	23,2	24,7	27,0	26,9
z poczuciem humoru/ zabawny	22,6	32,6	20,3	14,8	22,7
pomocny/ wspierający	17,5	18,0	27,2	15,3	19,4
zna dobrze/ perfekcyjnie język	24,3	19,7	20,3	8,7	17,8
pomysłowy/ kreatywny / twórczy	2,3	16,3	7,4	32,3	15,6
spokojny/ opanowany	19,8	13,7	21,3	5,2	14,5
wymagający	6,2	16,3	9,9	19,6	13,5
dba o dobry kontakt z uczniami	6,2	12,4	14,8	8,2	10,6
mądry/ inteligentny	13,0	7,3	12,9	2,6	8,5
prowadzi lekcje/ zajęcia w ciekawy sposób	6,2	5,6	6,9	13,5	8,2
nauczyciel z powołania/ lubi swoją pracę/ z pasją wykonuje swój zawód	2,8	4,7	5,4	15,3	7,8
pozytywnie/ przyjacielsko nastawiony do uczniów	3,4	8,2	4,9	13,1	7,7
otwarty	1,7	15,4	0,9	9,2	7,4
motywuje/ zachęca do nauki (języków obcych)	1,1	4,7	1,9	16,2	6,4

Profilowanie nauczyciela uzależnione jest od wieku i zaangażowania emocjonalnego badanego, dlatego warto zwrócić uwagę na pewne dysproporcje w kwestii częstotliwości wskazań danej cechy w poszczególnych grupach. Cecha

„miły/sympatyczny”, która zdominowała całościowy wizerunek dobrego nauczyciela (JO), królowała na szczytach list cech stworzonych na bazie wypowiedzi badanych we wszystkich grupach z wyłączeniem gr. 4 (studentów). Dla nich najważniejszą cechą w zawodzie nauczyciela (JO) była cierpliwość. Na kolejnych dwóch miejscach uplasowały się wyrozumiałość i sprawiedliwość. W pozostałych typach szkół drugie i trzecie miejsce zajęły następujące cechy:

- w szkole podstawowej – dobrze/ dokładnie tłumaczy (cecha dydaktyczna), cierpliwy;
- w szkole gimnazjalnej – wyrozumiały, z poczuciem humoru/ zabawny;
- w szkole ponadgimnazjalnej – wyrozumiały, cierpliwy.

Cechy dobrego nauczyciela języka obcego zestawione w tabeli 1 dają się przyporządkować do trzech grup: 1. cechy osobowościowe odnoszące się w zasadzie do wszystkich ludzi, bez względu na wykonywany zawód; 2. cechy dydaktyczne charakteryzujące każdego nauczyciela, bez względu na nauczany przedmiot; 3. cechy glottodydaktyczne wyróżniające nauczycieli JO. Uwzględniając wyszczególnione tu grupy, rozkład cech w profilu dobrego nauczyciela JO przedstawia się następująco: 11 cech osobowościowych, 6 dydaktycznych, 1 glottodydaktyczna. Obraz dobrego nauczyciela JO został zatem zdominowany przez pozytywne cechy osobowościowe, umożliwiające opis każdej osoby bez względu na wykonywaną profesję.

Analiza jakościowa danych

Zastosowanie metody wolnych skojarzeń podczas pozyskiwania materiału badawczego pozwoliło na zgromadzenie różnorodnych i cennych danych. Niektóre z nich z powodu niskiej frekwencji nie stały się przedmiotem analizy ilościowej, jednak wykorzystano je w analizie jakościowej danych. Łącznie zebrano 130 cech dobrego nauczyciela JO, które przyporządkowane zostały odpowiednio do grupy cech osobowościowych, dydaktycznych i glottodydaktycznych⁵.

⁵ W niniejszym artykule analiza jakościowa objęła całą badaną populację bez uwzględnienia etapu edukacyjnego, na którym znajdowali się respondenci. Szczegółowa analiza ilościowa i jakościowa danych zebranych w poszczególnych grupach (szkoła podstawowa, gimnazjalna, ponadgimnazjalna, wyższa) zamieszczona została w Mihułka, Chojnacka-Gärtner (2017a, 2017b, 2018, 2019). We wspomnianych publikacjach w ramach analizy jakościowej omówiono wnikliwie wszystkie grupy cech dobrego nauczyciela, tj. cechy osobowościowe, dydaktyczne i glottodydaktyczne.

W dalszej części artykułu z powodu ograniczeń redakcyjnych, omówiono jedynie najliczniejszą pod względem liczby wskazań grupę cech, tj. cechy osobowościowe, przy czym osobowość nauczyciela rozumiemy bardzo szeroko, włączając w jej zakres zarówno jego cechy charakteru, jak i zachowanie. Ponadto wypada dodać, że niektóre cechy osobowościowe dobrego nauczyciela (JO) łączą się z sobą oraz nabierają dodatkowego znaczenia właśnie w tym zawodzie.

Cechami najbardziej pożądanymi w zawodzie nauczyciela – w opinii badanych – jest bycie miłym i sympatycznym względem innych. Za osobę miłą i sympatyczną postrzegamy więc kogoś, kto jest „uprzejmy i serdeczny” oraz „przychylny i życzliwy” wobec innych osób (za: *Encyklopedia PWN*)⁶. Pozytywne nastawienie nauczyciela do uczniów wydaje się być zdaniem badanych najważniejszą cechą, wyróżniającą dobrego nauczyciela (JO) od tego, który nie zasłużył na to określenie. Pozytywna postawa nauczyciela wobec uczniów rzutuje zdaniem badanych na ich sukcesy w nauce – „nauczyciel powinien także dobrze traktować studentów i być do nich pozytywnie i przyjaźnie nastawionym, gdyż osobiście uważam, że chce się człowiekowi uczyć, gdy nauczyciel traktuje go jak przyjaciela i z szacunkiem”⁷. W opinii pytanych dobry nauczyciel powinien być „przyjacielem, nie dyktatorem”, a jego „życzliwe podejście do uczniów, serdeczność w codziennych kontaktach i traktowanie uczniów jak partnerów, nie poddanych” redukuje dystans, stres oraz „sprzyja nawiązywaniu więzi pomiędzy nauczycielem a dziećmi” [uczniami]. Wszystkie grupy respondentów wskazywały na fakt, że w zawodzie nauczyciela bardzo istotne jest tzw. dobre podejście do uczniów. „Dobry nauczyciel języka obcego – jak każdy nauczyciel – powinien przede wszystkim mieć dobre podejście do uczniów. Uczniowie nie mogą się go bać, a jednocześnie powinni mieć do niego szacunek”. Inni badani zaznaczali, że dobry nauczyciel JO powinien być oczywiście miły, „ale [przy tym] stanowczy i konsekwentny”, co oznacza, że „nie powinien [...] zmieniać ustalonych reguł gry i powinien zawsze dotrzymywać danego słowa”.

Kolejną cechą dobrego nauczyciela JO, najczęściej wskazywaną przez pytanych, jest wyrozumiałość – „wyrozumiałość jest [...] bardzo ważną cechą u nauczyciela, tym bardziej, że dzieci dopiero zaczynają mówić proste zdania i bardzo często robią przy tym błędy”. Badani zaznaczali jednak, iż nie chodzi o pobłażliwość, o bezkrytyczną wyrozumiałość wobec uczniów – dobry nauczyciel JO powinien być wyrozumiały, „ale w granicach rozsądku; ale nie zbyt łagodny i nie powinien lekceważyć braków w nauce uczniów”.

⁶ <https://encyklopedia.pwn.pl/> (otwarty 4 kwietnia 2018).

⁷ Wszystkie cytowane wypowiedzi badanych odpowiadają oryginałowi.

Zdaniem badanych każdy dobry nauczyciel JO „musi/ powinien mieć dużo cierpliwości”. Jest ona szczególnie konieczna w kontekście przekazywania wiedzy i sposobu tłumaczenia/ wyjaśniania nowych zagadnień – „nauczyciel powinien uczniowi wyjaśniać materiał ze spokojem i cierpliwością, aż wszystko zrozumie”. Nie powinien on krzyczeć na uczniów i naśmiewać się z nich, gdy nadal czegoś nie rozumieją – „nauczyciel powinien wszystko jeszcze raz cierpliwie wytłumaczyć, a nie karać ucznia, gdy on tego nie rozumie; Nauczyciel powinien cierpliwie tłumaczyć gramatykę, a nie zaraz się denerwować i krzyczeć, że to jest przecież łatwe”. Gdy zaś uczeń popełnia jakiś błąd, „nauczyciel powinien go poprawić, a nie wrzeszczeć”. Respondenci oczekują zatem od dobrego nauczyciela spokoju i opanowania podczas prowadzenia lekcji, zarówno podczas tłumaczenia zagadnień, jak i dbania o spokój i porządek w klasie („nauczyciel powinien na lekcji zaprowadzać spokój inaczej niż krzykiem”).

Następna cecha osobowościowa, która w zawodzie nauczyciela nabiera szczególnego znaczenia, to sprawiedliwość. Badani akcentowali najczęściej, że dobry nauczyciel (JO) powinien być sprawiedliwy. Niektórzy respondenci starali się tę cechę dodatkowo graficznie uwypuklić, np. przy pomocy podkreślenia, pogrubienia, wykrzykników, strzałek, aby wyróżniała się ona od pozostałych cech i po wzięciu kartki do ręki natychmiast przykuwała uwagę czytelnika. Te zabiegi mogą świadczyć o tym, że sprawiedliwość to w oczach badanych z jednej strony priorytetowa cecha w zawodzie nauczyciela, z drugiej zaś być może nie wszyscy nauczyciele JO, z którymi badani zetknęli się podczas lekcji, ją posiadali. Uczestnicy badania wskazywali na pewne obszary działalności nauczyciela, w których sprawiedliwość jest nieodzowna. Dobry nauczyciel JO powinien przede wszystkim sprawiedliwie oceniać – „nie powinien oceniać subiektywnie; nie powinien być stronniczy podczas oceny”. Sprawiedliwe ocenianie polega zdaniem jednej z badanych osób z gimnazjum na „zwracaniu uwagi [również] na chęci ucznia, a nie tylko na samą wiedzę”. Respondenci oczekują od nauczyciela nie tylko sprawiedliwej ewaluacji ich wiedzy i umiejętności, lecz także sprawiedliwego, tj. równego traktowania – „nauczyciel powinien być bezstronny i traktować wszystkie dzieci jednakowo, bez względu na ich umiejętności”. Dobry nauczyciel powinien „wszystkich uczniów traktować dobrze i równo”, czyli „nie posiadać «pupilków» w klasie i nie faworyzować wybranych osób”. Badani, szczególnie z gr. 4, którzy podczas praktyk pedagogiczno-metodycznych występowali już w roli nauczyciela JO, wydają się zdawać sobie sprawę z tego, że czasami bycie sprawiedliwym jest bardzo trudne i pewnie

dlatego akcentowali, że dobry nauczyciel powinien „być w miarę możliwości sprawiedliwy”.

Inną ważną cechą osobowościową, w jaką powinien być wyposażony każdy dobry nauczyciel JO, jest poczucie humoru. Jest ono szczególnie pożądane, gdy „atmosfera na lekcji jest nieprzyjemna/ gęsta, gdy przerabiany materiał jest nudny lub gdy wydarzy się na lekcji coś nieprzyjemnego”. Jedna z osób konstatuje: „Nauczyciel powinien być zabawny, ponieważ w miłej atmosferze lepiej jest się uczyć, np. jak ktoś czegoś nie rozumie, chociaż było to tłumaczone, obrócić to w żart, ale postarać się to wytłumaczyć na „bardziej «życiowym» przykładzie”. Badani uznali, że nauczyciel powinien od czasu do czasu opowiadać dowcipy na lekcji – „opowiadanie dowcipów to przecież nic złego, to może poprawić atmosferę na lekcji i zredukować dystans pomiędzy nauczycielem a uczniami”.

Pytani podkreślali ponadto, że dobry nauczyciel JO to nauczyciel kreatywny, pomysłowy i twórczy, który „ma głowę pełną pomysłów, urozmaica lekcję i nie opiera się jedynie na podręczniku”. Jedna z uczestniczących w badaniu osób zauważyła nawet: „dobry nauczyciel JO powinien książki i podręczniki traktować jako dodatkowe źródło pomocy naukowych, a nie czytać z nich wszystkie teorie i kazać je kuć na pamięć”. Od nauczyciela respondenci oczekują również elastyczności w działaniu, to znaczy, że potrafi on „w trakcie lekcji, gdy wymaga tego sytuacja, zmienić swój konspekt i dostosować zajęcia do poziomu wszystkich uczniów, oferując bardziej zróżnicowane pod względem trudności zadania”.

Dobry nauczyciel JO powinien być również wymagający, „zarówno wobec uczniów, jak i wobec siebie”, przy czym bycie wymagającym nie wiąże się zdaniami badanych z wprowadzaniem terroru na lekcjach, byciem surowym wobec uczniów, dręczeniem i poniżaniem ich.

W palecie cech osobowościowych dobrego nauczyciela JO znalazła się również otwartość, interpretowana przez pytanych w różny sposób. Respondenci wskazywali, że nauczyciel powinien być otwarty na uczniów, w znaczeniu empatyczny. Powinien wczuć się w sytuację ucznia, „patrzeć na różne rzeczy z perspektywy ucznia”, dostrzegać jego problemy i trudności dotyczące zarówno nauki, jak i życia osobistego oraz pomagać w rozwiązywaniu ich. Nauczyciel powinien być również otwarty na propozycje i sugestie uczniów odnoszące się do „sposobów prowadzenia zajęć oraz różnorodnych metod nauczania, które urozmaicają lekcję”. Badani postrzegają otwartość także w kategorii chęci uczestniczenia w rozmowach z uczniami – „nauczyciel powinien być otwarty

na dyskusję z uczniami, a nie unikać jej, jak się tylko da”. Inną ważną cechą dobrego nauczyciela JO, która czyni go w oczach uczniów bardziej autentycznym, jest umiejętność przyznania się do błędu – „np. nie pamiętam dokładnie zagadnienia, danego słówka”.

W obrazie dobrego nauczyciela JO znalazły się ponadto takie cechy osobowościowe jak: obowiązkowość, pilność, solidność, sumienność, dobra organizacja, punktualność, uczciwość, szczerłość, pewność siebie, asertywność, umiejętność rozdzielenia sfery prywatnej od sfery zawodowej („nauczyciel nie powinien przenosić spraw prywatnych do szkoły”), ambicja, odwaga i wytrwałość.

Portret dobrego nauczyciela JO należy uzupełnić jeszcze o jedną, bardzo istotną cechę, która uwypuklona została przez badanych, a którą celowo przeniosłyśmy na koniec rozważań, ponieważ ona niczym kłammera zamyka wszystkie dotychczasowe przemyślenia dotyczące obrazu tzw. dobrego nauczyciela. Otóż dobry nauczyciel JO to „człowiek z pasją/ pasjonat swojego przedmiotu, który chce być nauczycielem i który z zapałem i ochotą wykonuje swój zawód”. To osoba, która lubi uczniów i swoją pracę. Dobry nauczyciel to dla badanych nauczyciel z powołania, a więc osoba skupiająca w sobie cechy osobowościowe niezbędne w tym zawodzie, które w ich opinii należą przede wszystkim do grup cech moralnych, charakterologicznych i relacyjnych.

Wnioski końcowe

We wszystkich grupach wiekowych cechy osobowościowe dobrego nauczyciela JO wysunęły się na pierwszy plan, przysłaniając tym samym jego cechy dydaktyczne i glottodydaktyczne. Wiele cech osobowych nauczyciela wpływa bezpośrednio na przebieg procesu (glotto)dydaktycznego, a więc na sposób przekazywania wiedzy, tłumaczenia zagadnień, poprawiania wypowiedzi uczniów oraz na ogólną atmosferę panującą na lekcji, czemu badani dali wyraz w swoich wypowiedziach. Nawet studenci neofilologii, przyszli nauczyciele JO, uznali cechy osobowościowe za najistotniejsze w zawodzie nauczyciela, nie negując przy tym oczywiście jego odpowiedniego, profesjonalnego przygotowania do wykonywania tej profesji (por. Miłułka, Chojnacka-Gärtner 2019). W pracy nauczyciela dają się wyróżnić zdaniem Solaka (2007: 72) dwa aspekty: merytoryczny odnoszący się do technicznej strony czynności zawodowych oraz moralno-etyczny dotyczący wewnętrznych kwalifikacji człowieka, na podstawie

których uczniowie oceniają postępowanie zawodowe nauczyciela z punktu widzenia dobra i zła moralnego. Wyniki badania korespondują z konstatacją przywołanego tu Autora, gdyż rzeczywiście badani w pierwszej kolejności ocenili nauczyciela JO właśnie z tej perspektywy, koncentrując się na jego wewnętrznych kwalifikacjach jako *homo sapiens*.

Rozważania glottodydaktyków⁸ oraz wyniki innych badań przeprowadzonych wśród polskich uczniów⁹ potwierdzają stwierdzenie Bandury (1972: 195), że „wyposażenie w wiedzę i umiejętności dydaktyczne zdaje się jednak nie wystarczać, by uczniowie czynili dobre postępy i w sposób trwały przyswoili sobie wiedzę. Ważny jest jeszcze stosunek nauczyciela do ucznia”. Jego osobowość odgrywa olbrzymią rolę w procesie (glotto)dydaktycznym, gdyż, jak zauważa Stasiak (2008: 213), nauczyciel może wywołać motywację u uczniów lub ją zniszczyć, może uzyskać w każdych warunkach, z każdym programem i podręcznikiem najlepsze efekty, jeśli naprawdę posiada cechy niezbędne do wykonywania zawodu nauczyciela. Jeśli zaś nie dysponuje nimi, nie pomoże ani najlepiej wyposażona pracownia, ani najlepszy program nauczania i podręcznik, ani to, że jest znakomitym fachowcem w swojej dyscyplinie.

Bibliografia

- Baley S. 1959. *Psychiczne właściwości nauczyciela-wychowawcy*, [w:] *Osobowość nauczyciela*, red. W. Okoń, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, s. 170–209.
- Banasik E. 1984. *Nauczyciel języków obcych w świadomości swoich uczniów*, [w:] *Psychologiczne podstawy nauczania języków obcych*, Polskie Towarzystwo Neofilologiczne, Katowice, s. 79–89.
- Bandura L. 1972. *O procesie uczenia się*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Bandura L. 1978. *Skuteczność pracy nauczyciela*, [w:] *Nauczyciel, tradycje, współczesność, przyszłość*, red. S. Wołoszyn, „Studia Pedagogiczne”, t. XXXIX, Polska Akademia Nauk, Wrocław, s. 277–292.
- Dawid J.-W. 1959. *O duszy nauczycielstwa*, [w:] *Osobowość nauczyciela*, red. W. Okoń, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, s. 33–51.
- Encyklopedia PWN*, dostępny na: <https://encyklopedia.pwn.pl> (otwarty 4 kwietnia 2018).
- Grabias S. 1994. *Język w zachowaniach społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

⁸ Zob. przypis 2.

⁹ Zob. Zygmunt Putkiewicz (1973), Paweł Prusak (1996), Ryszard Skrzypniak (2007), Halina Stasiak (2008), Małgorzata Karwatowska (2012).

- Grucza F. 1993. *Ansätze zu einer Theorie der Ausbildung von Fremdsprachenlehrern*, [w:] *Beiträge zur wissenschaftlichen Fundierung der Ausbildung von Fremdsprachenlehrern*, red. F. Grucza i in., Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 7–96.
- Grzegorzewska M. 2002. *Listy do Młodego Nauczyciela. Cykl I–III*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
- Janoszczak J. 2009. *Nauczyciel doradca?*, [w:] *Nauczyciel języków obcych dziś i jutro*, red. M. Pawlak i in., Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Kaliszu/ UAM w Poznaniu, Poznań–Kalisz, s. 267–275.
- Karwatowska M. 2012. *Autorytety w opiniach młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Komorowska H. 1978. *Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego*, WSiP, Warszawa.
- Komorowska H. 1982. *Metody badań empirycznych w glottodydaktyce*, PWN, Warszawa.
- Komorowska H. 1999. *Kształcenie nauczycieli języków obcych w Polsce – potrzeby i propozycje rozwiązań*, [w:] *Kształcenie nauczycieli języków obcych w Polsce: narodziny systemu – przykłady funkcjonowania – potrzeby*, red. L. Aleksandrowicz-Pędich, H. Komorowska, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 75–88.
- Kreutz M. 1959. *Osobowość nauczyciela-wychowawcy*, [w:] *Osobowość nauczyciela*, red. W. Okoń, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, s. 113–164.
- Laska E.-I. 2007. *W poszukiwaniu wyznaczników edukacyjnej aktywności nauczyciela. Samokształcenie*, [w:] *Nauczyciel między tradycją a współczesnością*, red. E.-I. Laska, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 108–115.
- Lasota A., Pisarzowska E. 2016. *Pożądane cechy nauczyciela-pedagoga w ujęciu klasycznych i współczesnych koncepcji*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, t. 4, s. 77–88.
- Łobocki M. 2009. *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Michalski Ł. 2017. *Talent pedagogiczny 2.0 (meandry aktualizacji)*, „Pareja”, t. 1 (7), s. 32–57.
- Mihułka K. 2018a. *Osobowość nauczyciela a wpływ wychowawczy – ujęcie teoretyczne*, „Języki Obce w Szkole”, z. 3, s. 119–125.
- Mihułka K. 2018b. *Walory osobowe nauczyciela w opinii uczniów – przegląd współczesnych badań*, „Języki Obce w Szkole”, z. 4, s. 99–103.
- Mihułka K., Chojnacka-Gärtner J. 2017a. *Forschungsbericht zum Profil eines „guten“ Fremdsprachenlehrers in der Grundschule*, „Studia Niemcoznawcze”, t. 60, s. 989–1004.
- Mihułka K., Chojnacka-Gärtner J. 2017b. *Forschungsbericht zum Profil eines „guten“ Fremdsprachenlehrers am Gymnasium*, „Linguodidactica”, t. XXI, s. 205–219.
- Mihułka K., Chojnacka-Gärtner J. 2018. *Forschungsbericht zum Profil eines „guten“ Fremdsprachenlehrers in der Oberschule*, „Orbis Linguarum”, t. 51, s. 647–660.
- Mihułka K., Chojnacka-Gärtner J. 2019. *Forschungsbericht zum Profil eines „guten“ Fremdsprachenlehrers an der Hochschule*, „Glottodidactica”, t. XLVI/1, s. 89–108.
- Mysłakowski Z. 1959. *Co to jest „talent pedagogiczny”?*, [w:] *Osobowość nauczyciela*, red. W. Okoń, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, s. 57–68.

- Nikitorowicz J. 2009. *Edukacja regionalna i międzykulturowa. Pedagogika wobec współczesności*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Okoń W. 1959. *Problem osobowości nauczyciela*, [w:] *Osobowość nauczyciela*, red. W. Okoń, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, s. 5–28.
- Okoń W. 1998. *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Okoń W. 2003. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Pfeiffer W. 2001. *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, Wagros, Poznań.
- Prusak P. 1996. *Nauczyciel w opinii uczniów*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy”, „Studia Pedagogiczne”, z. 31, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” (12), s. 237–252.
- Putkiewicz Z. 1973. *Uczenie się i nauczanie. Czynniki wpływające na efekty nauki szkolnej*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Puzynina J. 1991. *Jak pracować nad językiem wartości?*, „Język a kultura”, t. 2, *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. J. Puzynina, J. Bartmiński, cykl Wiedza o kulturze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 129–139.
- Ratajek Z. 2008. *Pedagog – afirmacja człowieka w centrum jego ethosu i profesjonalnych kompetencji*, [w:] *O poznawaniu siebie i świata przez dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, red. W. Pilecka i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, Kielce, s. 541–548.
- Skrzypniak R. 2007. *Nauczyciel i uczeń w dobie przemian społecznych – wzajemne oczekiwania*, [w:] *Nauczyciel między tradycją a współczesnością*, red. E.-I. Laska, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 116–122.
- Solak A. 2007. *Tischnerowski etos nauczyciela*, [w:] *Nauczyciel między tradycją a współczesnością*, red. E.-I. Laska, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 70–76.
- Stasiak H. 2008. *Osobowość nauczyciela a jego autorytet*, [w:] *Perspektywy glottodydaktyki i językoznawstwa. Tom jubileuszowy z okazji 70. urodzin Profesora Waldemara Pfeiffera*, red. K. Myczko i in., Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 213–223.
- Szałek M. 2004. *Jak motywować uczniów do nauki języka obcego?*, Wagros, Poznań.
- Szuman S. 1959. *Talent pedagogiczny*, [w:] *Osobowość nauczyciela*, red. W. Okoń, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, s. 73–108.
- Targońska J. 2009. *Wiedza czy umiejętności? Czego potrzebuje dobry nauczyciel języka obcego?*, [w:] *Nauczyciel języków obcych dziś i jutro*, red. M. Pawlak i in., Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Kaliszu/ UAM w Poznaniu, Poznań–Kalisz, s. 11–25.
- Wilczyńska W., Michońska-Stadnik A. 2010. *Metodologia badań w glottodydaktyce. Wprowadzenie*, AVALON, Kraków.
- Wołoszyn S. 1973. *System oświaty i nauczyciel*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, red. B. Suchodolski, PWN, Warszawa, s. 581–653.
- Zawadzka E. 2004. *Nauczyciele języków obcych w dobie przemian*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.

- Zawadzka-Bartnik E. 2015. *Czego powinniśmy uczyć a czego uczymy – rozważania o edukacyjnych złudzeniach*, „Neofilolog”, nr 44/2, *Kształcenie nauczycieli języków obcych*, red. E. Andrzejewska, Polskie Towarzystwo Neofilologiczne, Poznań–Gdańsk, s. 139–153.
- Żebrowski J. 2007. *Współczesny nauczyciel-wychowawca i jego świat wartości*, „Studia Gdańskie”, t. 4, s. 163–176.
- Żebrowski J. 1996. *Sylwetka osobowościowa i powinności nauczyciela wychowawcy*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy”, *Studia Pedagogiczne* z. 31, *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna* (12), s. 217–228.